

УДК 338.48 (477.87)

*Морохович В. С.,
morv77@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-4939-6566,
к.ф.-м.н., доц., декан факультету ресторанно-готельного та туристичного бізнесу, Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Ужгород*

*Лендєл М. А.,
kaf.management.utei@gmail.com,
д.е.н., проф., член-кор. НАН України, завідувач кафедри менеджменту туристичного та готельно-ресторанного бізнесу, Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Ужгород*

*Морохович Б. В.,
morbv@ukr.net,
студент, Ужгородський національний університет, м. Ужгород*

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті розглянуто сучасний стан туристичної галузі Закарпаття, що є пріоритетним напрямом соціально-економічного розвитку регіону, охарактеризовано унікальність геополітичного розташування області. Метою статті є дослідження стану та визначення напрямів розвитку сфери туризму Закарпатської області як складової туристичної галузі України. У ході дослідження встановлено, що за останні роки спостерігається нестійкий попит на туристичні послуги суб'єктів туристичного ринку на різних рівнях адміністративно-територіального поділу держави, що залежить від впливу географічних, політичних, соціально-економічних, демографічних, психологічних та інших чинників. На основі вивчення статистичної інформації проаналізовано туристичні потоки у Закарпатській області за 2001-2018 роки, зазначено об'єктивні чинники, що характеризують їхню динаміку зростання чи спадання. Встановлено, що в інфраструктурі рекреаційної галузі важливе місце займають колективні засоби розміщування. Проведено аналіз даних про колективні засоби розміщення та дитячі заклади оздоровлення і відпочинку, які працювали влітку. Визначено частку Закарпаття у туристичній галузі України за кількістю туристів, обслужених суб'єктами туристичної діяльності, громадян, які виїжджали за кордон та відвідали Україну, за кількістю готелів і аналогічних засобів розміщення, їх місткістю та чисельністю осіб, що перебували у цих закладах. Встановлено, що, зважаючи на значний туристичний потенціал Закарпаття, існує потреба в системному підході щодо розвитку туристичної галузі області, розробці й реалізації комплексу заходів, які забезпечать сталий розвиток регіону. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на вивчення впливу фінансово-економічних та соціально-економічних факторів на розвиток туристичних потоків регіонів України з використанням економетричних методів і моделей.*

Ключові слова: туризм, регіон, туристична галузь, туристичні потоки, колективні засоби розміщення.

*Morokhovych V. S.,
morv77@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-4939-6566,
Ph.D., Associate Professor, Dean of the Faculty of Restaurant, Hotel and Tourist Business, Uzhhorod Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics, Uzhhorod*

*Lendiel M. A.,
kaf.management.utei@gmail.com,
Doctor of Economics, Professor, Corresponding Member of the NAAS of Ukraine, Head of the Department of Management of Tourism, Hotel and Restaurant Business, Uzhhorod Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics, Uzhhorod*

*Morokhovych B. V.,
morbv@ukr.net,
Student, Uzhhorod National University, Uzhhorod*

TOURISM DEVELOPMENT OF THE TRANSCARPATHIAN REGION AS A COMPONENT OF THE TOURISM INDUSTRY OF UKRAINE

Abstract. *The article deals with the current state of the Transcarpathian tourism industry, which is a priority area of socio-economic development of the region, describes the unique geopolitical location of the region. The aim of the article is to study the state and determine the directions of the development of tourism in the Transcarpathian Region as a component of the tourism industry of Ukraine. The study found that in recent years there has been an unstable demand for tourism services of tourist market entities at different levels of the administrative-territorial division of the state, depending on the influence of geographical, political, socio-economic, demographic, psychological and other factors. Based on the study of statistical information, the tourist flows in the Transcarpathian Region during the years 2001-2018 have been analyzed, the objective factors that characterize their dynamics of growth or decline have been indicated. It has been established that collective accommodation facilities occupy an important place in the infrastructure of the recreational industry. The data on collective accommodation facilities and children's health and recreation establishments that work in summer have been analyzed. The share of Transcarpathia in the tourism industry of Ukraine has been determined by the number of tourists served by tourist operators, citizens who have traveled abroad and visited Ukraine, by the number of hotels and similar facilities, their capacity and the number of people staying in these establishments. It has been defined that taken into account a considerable tourist potential of Transcarpathia, there is a need for a systematic approach to the development of the tourism industry of the region, the development and implementation of a set of measures that will ensure the sustainable development of the region. Further research should be aimed at examining the impact of financial, economic and socio-economic factors on the development of tourist flows in the regions of Ukraine using econometric methods and models.*

Keywords: tourism, region, tourism industry, tourist flows, collective accommodation facilities.

JEL Classification: L83, M21

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2020-60-02>

Постановка проблеми. На сьогодні туризм відіграє важливу роль у розвитку економіки будь-якої країни, активно сприяє її інтеграції у світовий ринок. Це призвело до визнання туризму в Україні одним з пріоритетних напрямів соціально-економічного зростання, адже туристичний потенціал створює умови для розвитку підприємницької діяльності й сільських територій, зменшення рівня безробіття, збільшення доходів населення та покращення їхнього матеріального становища, зростання надходжень до місцевих бюджетів.

За останні роки спостерігається нестійкий попит на туристичні послуги суб'єктів туристичного ринку на різних рівнях адміністративно-територіального поділу держави, що залежить від впливу географічних, політичних, соціально-економічних, демографічних, психологічних та інших чинників. Тому є необхідність виокремити найбільш значущі детермінанти туристичних потоків, які дають можливість визначити складові кон'юнктури ринку туризму, наслідки динамічної зміни туристичних потоків тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку та вивчення особливостей туризму в Україні вивчали багато вітчизняних учених, серед яких: Н. Ф. Габчак [2], О. Д. Гнаткович [3], В. Ф. Кифяк [4], М. А. Лендел [5], В. Ф. Проскура

[7], Т. І. Ткаченко [9], М. Ступень [10] та інші. Проте, незважаючи на наукову цінність і значущість робіт, недостатнім є розкриття проблеми розвитку індустрії туризму саме на регіональному рівні.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження стану та визначення напрямів розвитку сфери туризму Закарпатської області як складової туристичної галузі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Закарпаття за своїми природно-ресурсними, кліматичними та соціально-економічними умовами відноситься до регіонів України, найбільш сприятливих для розвитку туристично-рекреаційного бізнесу, що визначається наступними чинниками: комфортні кліматичні умови Закарпатської низовини, наявність гірської системи Українських Карпат, унікальні бальнеологічні ресурси, відносно розвинута мережа транспортного сполучення, велика кількість історичних пам'яток культури та архітектури, багатство флори і фауни [7].

У регіоні розвинені практично всі види рекреаційної діяльності: від санаторно-курортного лікування до відпочинку і різних видів туризму, що здійснюються протягом року. Динаміку туристичних потоків у Закарпатській області за 2001-2018 роки наведено на рис. 1.

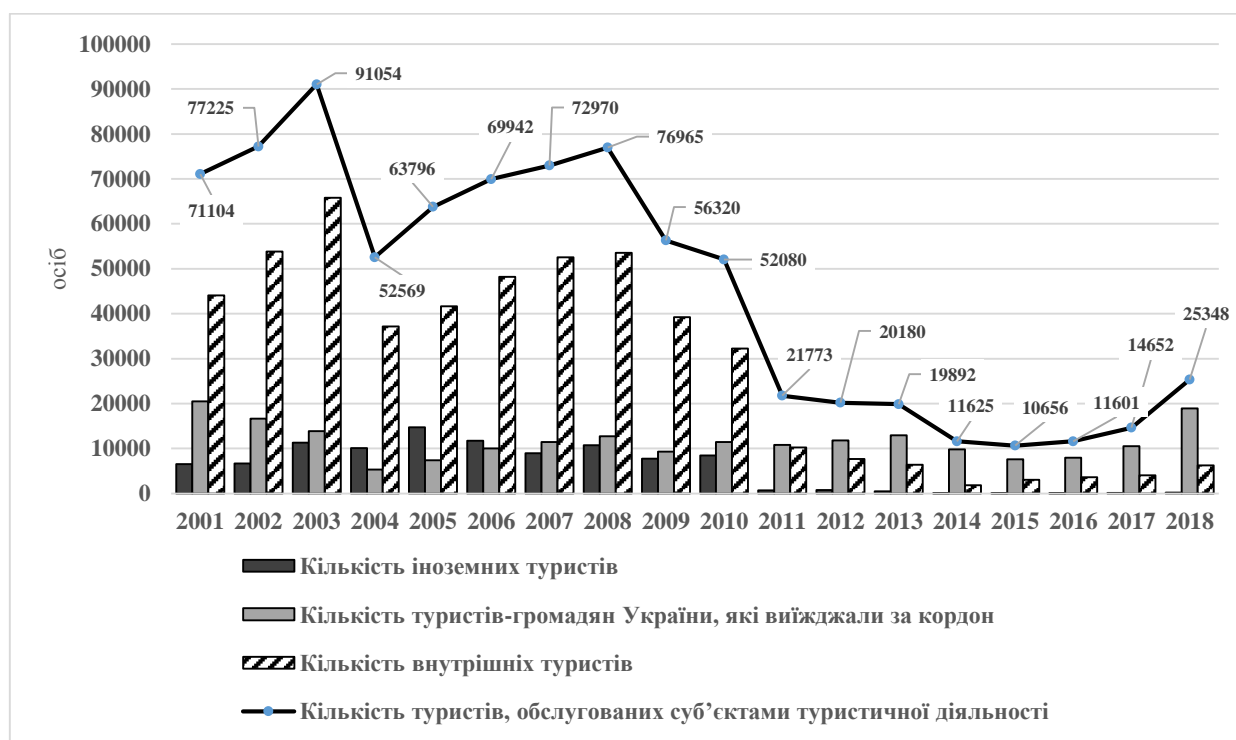

Рис. 1. Динаміка туристичних потоків у Закарпатській області в 2001-2018 роках (побудовано за даними [8])

Таблиця 1

Колективні засоби розміщування у Закарпатській області в 2011-2018 роках (складено за даними [8])

Роки	Кількість колективних засобів розміщування, од.			Кількість місць у колективних засобах розміщування, од.	Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування
	Усього	у тому числі			
		готелі та аналогічні засоби розміщування	спеціалізовані засоби розміщування		
2011	216	159	57	13471	203540
2012	208	151	57	12821	216723
2013	284	228	56	16947	245663
2014	287	229	58	17929	220644
2015	268	213	55	16930	230000
2016	256	211	45	15865	269250
2017	250	208	42	15310	313082
2018 ¹	54	42	12	3748	114619

¹Юридичні особи

Аналіз динаміки туристичних потоків Закарпатської області свідчить, що до світової кризи 2008 року потік туристів до краю зростав, а у структурі туристичних потоків до 2011 р. переважав внутрішній туризм. З 2011 р. кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності, значно зменшилась, а в 2014 році спостерігається найнижчий рівень відвідування туристами Закарпаття – 1810 осіб. Однак 2018 року кількість туристів, що отримали послуги суб'єктів туристичної діяльності, зростає до 25348 осіб, що на 73 % більше за аналогічний показник 2017 року.

Характеризуючи потоки іноземних туристів, можна відмітити, що з 2011 року спостерігаємо негативну тенденцію щодо кількості іноземних

туристів, які відвідали наш край. Щодо кількості громадян України, які виїжджали за кордон, то їх число неухильно збільшується (на 75 % у 2018 р. по відношенню до 2011 р.). Зокрема, зниження кількості іноземних туристів пов'язане з їхнім страхом відвідувати Україну через бойові дії на сході нашої держави.

В інфраструктурі рекреаційної галузі важливе місце займають колективні засоби розміщування, які поділяються на готелі та аналогічні засоби розміщування і спеціалізовані засоби розміщування [1]. Дані щодо колективних засобів розміщування у Закарпатській області за 2011-2018 рр. представлено у табл. 1.

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку в Закарпатській області у 2011-2019 роках (складено за даними [8])

Роки	Кількість закладів, од.		У них місць, од.		Кількість дітей, які перебували у закладах, осіб	
	усього	зокрема, заклади оздоровлення	усього	зокрема, заклади оздоровлення	усього	зокрема, заклади оздоровлення
2011	569	15	5594	1478	79403	3693
2012	575	12	3855	1080	81164	3434
2013	611	27	5368	3007	95933	6451
2014	321	18	4926	2458	45576	7849
2015	333	15	4264	1581	45175	3136
2016	135	10	3158	1208	22239	2695
2017	175	10	2731	1205	27929	3329
2018	145	12	2982	1482	25811	4842
2019	196	10	2769	1109	26908	3218

Дані таблиці свідчать, що до 2013 р. усі показники діяльності колективних засобів розміщування демонстрували тенденцію щодо зниження. 2013 рік став переломним, оскільки кількість готелів та аналогічних засобів розміщування збільшилася на 51 %, а їхня місткість – на 58,4 %. Починаючи з 2014 р., деякі показники експлуатаційної можливості змінюють знак на протилежний. Таким чином, можна стверджувати, що протягом останніх років відбувається укрупнення закладів розміщення, а зменшення показників пов'язано з економіко-політичною та фінансовою нестабільністю країни.

На території Закарпаття у 2018 році функціонувало 54 підприємства готельного господарства (юридичні особи), у тому числі: 42 готелі та аналогічні засоби розміщування, 10 засобів розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання (будинки, пансіонати і бази відпочинку, хостели, туристські бази, гірські притулки) та 2 інших засоби розміщування. Найбільша кількість закладів розміщення знаходиться у м. Ужгород (29,6 %), Свалявському районі (11,1 %), Міжгірському районі (9,3 %), м. Мукачево та Ужгородському районі (по 7,4 %), Мукачівському, Рахівському і Тячівському районах (по 5,6 %) [8].

Особливо важливо, щоб заклади туристичної галузі надавали необхідні послуги щодо оздоровлення та відпочинку дітей у літній період (табл. 2).

Проаналізувавши дані за 2011-2019 рр. про дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку, спостерігаємо, що їх чисельність зростала до 2013 р. і досягла свого максимуму – 611 одиниць. У 2016 р. функціонувало лише 135 закладів (в 2,5 рази менше порівняно з 2015 р.), що призвело до значного зменшення чисельності осіб, які перебували у закладах. У 2019 році кількість в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку збільшилася на 35,2 % порівняно з 2018 роком. Проте їхня місткість та чисельність дітей, які перебували у цих закладах, істотно не змінилась.

Закарпатська область посідає важливе місце серед регіонів України у галузі туризму (табл. 3). У 2018 році кількість туристів, що отримали послуги суб'єктів туристичної діяльності України, становила 4557447 осіб. По Закарпатській області цей показник становив 25348 осіб (0,6 % від кількості туристів по всій Україні). У 2010 р. чисельність туристів по Україні становила 2280757 осіб, а по Закарпатській області – 52080 осіб (2,3 % від загальної кількості). За даним показником спостерігаємо зменшення вагомості Закарпаття на туристичній мапі України (від 2,3 % до 0,6 %).

Таблиця 3

Частка Закарпаття в туристичній галузі України за показниками сфери туризму, % (розраховано за даними [8])

Показники	Роки							
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість туристів, обслужених суб'єктами туристичної діяльності	0,99	0,67	0,58	0,48	0,53	0,46	0,52	0,56
Кількість іноземних туристів	0,31	0,27	0,22	0,04	0,09	0,19	0,26	0,24
Кількість громадян України, які виїжджали за кордон	0,86	0,6	0,51	0,47	0,46	0,39	0,46	0,47
Кількість внутрішніх туристів	1,43	0,99	0,91	0,56	0,85	0,79	0,84	1,37
Кількість готелів та аналогічних засобів розміщування	6,36	6,36	8,18	8,66	8,6	8,33	8,41	5,32 ¹
Місткість	5,77	4,95	7,1	7,5	7,14	7,84	7,62	3,88 ¹
Обслужено приїжджжих	3,14	3,18	3,55	3,74	3,87	4,06	4,63	2,78 ¹

¹Юридичні особи

Кількість іноземних туристів, які відвідали Україну у 2018 році, складала 75945 осіб. Що ж до Закарпаття, то цей показник становив 183 особи (0,24 % від загальної кількості іноземних туристів). У 2010 р. Україну відвідало 335835 іноземців, а Закарпаття – 8425 осіб (2,5 % від всіх іноземних туристів по Україні). За аналізований період спостерігаємо спад чисельності іноземців, які відвідали як Україну, так і Закарпаття, що зокрема пов'язано з війною на сході нашої держави та анексією Криму.

Щодо кількості туристів-громадян України, які виїжджали за кордон, то у 2018 р. даний показник становив 4024703 особи. У Закарпатській області кількість цих громадян була 18907 осіб (0,5 % від частки громадян країни). У 2017 р. кількість громадян, які виїхали за кордон, по всій Україні становила 2289854 особи, а із Закарпаття виїхало 10534 громадян. Відзначимо, що в 2018 р. порівняно з попереднім роком кількість туристів-громадян, які виїхали за кордон, як по Україні, так і Закарпатті, збільшилася майже вдвічі.

У 2018 році кількість внутрішніх туристів по всій Україні становила 456799 осіб. У Закарпатській області ця кількість налічувала 6258 осіб (1,4 % від всієї кількості внутрішніх туристів). У 2010 р. даний показник по Україні становив 649299 осіб, а по Закарпатті – 32232 особи (5,0 % від загальної кількості). До 2011 року в структурі туристичних потоків переважав внутрішній туризм, що є позитивним явищем з точки зору впливу на регіональний розвиток, оскільки створює додатковий попит на послуги закладів розміщення, харчування, сприяє розширенню асортименту послуг та товарів туристично-рекреаційного призначення, підвищує зайнятість населення, збільшує доходи місцевого бюджету. Загалом кількість внутрішніх туристів по всій Україні зменшилася у 1,4 рази, а у Закарпатській області – в 5,2 рази.

Серед регіонів України Закарпаття у 2018 році займало 17 місце за кількістю реалізованих туристичних путівок, 12 – за доходом від надання туристичних послуг. Поїздками туристів-громадян України в межах держави було охоплено близько 6258 осіб. Найпопулярнішою метою туристично-екскурсійних подорожей залишається дозвілля і відпочинок, у 2018 році подорожувало 25165 осіб. Щодо України, то найбільше вітчизняних туристів виїжджали за туристичними путівками в Туреччину, Єгипет, ОАЕ, Грецію, Болгарію, Іспанію, Італію, Кіпр, Чорногорію, Угорщину, Чехію.

Перспективи розвитку туризму Закарпатської області є одні з найкращих в Україні. Розвинена туристична інфраструктура та вигідне місце розташування сприяють туристичній привабливості. Проте є низка істотних проблем, тому існує потреба в системному підході до розвитку туристичної галузі регіону, розробці й реалізації комплексу заходів, які забезпечать сталий розвиток краю [6]:

– модернізація туристичної й транспортної інфраструктури;

– раціональне використання туристичних та рекреаційних ресурсів регіону, об'єктів історико-культурної спадщини;

– удосконалення системи управління підприємствами туристичної сфери;

– підвищення професійного рівня працівників туристичної галузі;

– створення безпечних умов для туристів;

– міжнародне співробітництво та обмін досвідом у сфері туризму.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Проведений аналіз динаміки туристичного ринку в Закарпатській області, а також тенденції зміни готельного фонду дозволяють зробити висновок, що туристична галузь є перспективною сферою капіталовкладень, оскільки зумовлює рівень зайнятості трудових ресурсів у регіоні, створює матеріальну базу для розвитку туризму і рекреації.

Щодо стану галузі туризму в Закарпатській області, то протягом 2010-2018 років кількість іноземних туристів, які відвідали Закарпаття, зменшилася в 46 разів, тоді як число туристів-громадян України, які виїжджають за кордон, постійно збільшується (на 65,5 % у 2018 році по відношенню до 2010 року). Причиною цього можна вважати нестабільну політичну та соціально-економічну ситуації в Україні, а також бойові дії на сході нашої держави.

Розвиток туристичного ринку вимагає аналізу та оцінювання усіх процесів, що формуються і відбуваються в туристичній сфері. Кожна держава загалом чи регіони зокрема мають зосередити свої зусилля на привабливості та унікальності своїх територій, а ціна, покращення якості та доступу послуг сформують їх конкурентоспроможність на ринку. Найважливішим механізмом підвищення туристичної привабливості регіону є розвиток матеріально-технічної бази туризму, включаючи туристичну інфраструктуру, насамперед готельне господарство, та відповідне інвестиційне забезпечення галузі.

Перспективним для подальших досліджень є вивчення впливу фінансово-економічних та соціально-економічних факторів на розвиток туристичних потоків регіонів України з використанням економетричних методів і моделей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан Н. М. Готельне господарство як інфраструктурна складова туристичної привабливості регіонів України / Н. М. Богдан, А. А. Рябев // Інфраструктура ринку. – 2019. – Вип. 30. – С. 263-272.

2. Габчак Н. Слабкі та сильні сторони розвитку туристичної галузі Закарпатської області / Н. Габчак // Вісник Львівського університету. Серія Міжнародні відносини. – 2016. – Вип. 40. – С. 67-74.

3. Гнаткович О. Д. Оцінка привабливості туристичних ресурсів Карпатського регіону /

О. Д. Гнаткович, Н. В. Гриньох // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – Вип. 17. – С. 136-138.

4. Кифяк В. Ф. Стратегія розвитку територіальних рекреаційних систем: теорія, методологія, практика : монографія / В. Ф. Кифяк. – К. : Книги-XXI, 2010. – 427 с.

5. Лендел М.А. Вплив макроекономічної ситуації на розвиток туристичної галузі Закарпатської області / М. А. Лендел, В. С. Морохович // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. – 2018. – Вип. 1 (51). – С. 149-152.

6. Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2016-2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ips.ligazakon.net/document/view/za150220?an=1>.

7. Проскура В. Ф. Актуальні проблеми розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону / В. Ф. Проскура, О. В. Максютова // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка. – 2018. – Вип. 1 (9). – С. 131-136.

8. Сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/tur.htm.

9. Стратегічний розвиток туристичного бізнесу : монографія / [Т. І. Ткаченко, С. В. Мельниченко, М. Г. Бойко та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі]; Київський національний торговельно-економічний університет. – К., 2010. – 596 с.

10. Ступень М. Проблеми розвитку галузі туризму у Львівській області / М. Ступень, Р. Дудяк, Р. Ступень, З. Рижок // Аграрна економіка. – 2018. – Т.11, № 3-4. – С. 48-54.

REFERENCES

1. Bohdan, N. M. and Riabiev, A. A. (2019), *Hotelné hospodarstvo yak infrastruktorna skladova turystychnoi pryvablyvosti rehioniv Ukrainy, Infrastruktura rynku*, vyp. 30, s. 263-272.

2. Habchak N. (2016), *Slabki ta sylni storony rozvytku turystychnoi haluzi Zakarpatskoi oblasti, Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia mizhnarodni vidnosyny*, vyp. 40, s. 67-74.

3. Hnatkovych, O. D. and Hrynokh N. V. (2017), *Otsinka pryvablyvosti turystychnykh resursiv Karpatskoho rehionu, Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vyp. 17, s. 136-138.

4. Kyfiak, V. F. (2010), *Stratehiia rozvytku terytorialnykh rekreatsiinykh system: teoriia, metodolohiia, praktyka: monohrafiia*, Knyhy-XXI, Kyiv, 427 s.

5. Lendiel, M. A. and Morokhovych, V. S. (2018), *Vplyv makroekonomichnoi sytuatsii na rozvytok turystychnoi haluzi Zakarpatskoi oblasti, Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia Ekonomika*, vyp. 1 (51), s. 149-152.

6. *Prohrama rozvytku turyzmu i kurortiv u Zakarpatskii oblasti na 2016-2020 roky*, available at: <https://ips.ligazakon.net/document/view/za150220?an=1>.

7. Proskura, V. F. and Maksyutova, O. V. (2018), *Aktualni problemy rozvytku turystychno-rekreatsiinoho kompleksu rehionu, Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia Ekonomika*, vyp. 1 (9), s. 131-136.

8. *Sajt Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Statystychna informatsiia*, available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/tur.htm.

9. *Stratehichni rozvytok turystychnoho biznesu: monohrafiia* / Т. І. Ткаченко, С. В. Мельниченко, М. Г. Бойко та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі (2010), *Kyivskiy natsionalnyi torhovelno-ekonomichnyi universytet*. Kyiv, 596 s.

10. Stupen M., Dudiak R., Stupen R. and Ryzhok Z. (2018), *Problemy rozvytku haluzi turyzmu u Lvivskii oblasti, Ahrarna ekonomika*, т.11, № 3-4. – с. 48-54.

Стаття надійшла до редакції 07 травня 2020 року